

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਰਿਪੋਰਟ

ਪੀ ਟੀ ਆਈ ਮੀਡੀਆ

ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਵਿਕਾਸ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਭੂਮਿਕਾ

ਬੀਕਾਨੇਰ ਰਿਆਸਤ 'ਚ ਸਿੱਖ ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਵੇਲੇ ਆਪਣੇ ਅੰਧੇ ਦਿਨ ਕੱਟਣ ਲਈ ਆਏ ਸਨ। 80 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਬੀਕਾਨੇਰ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਬੁਲਾਉਣ 'ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ 32 ਤੇ 32 ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ 'ਚ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਵਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਾਜਸਥਾਨੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵੀ ਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਪੈਂਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁਗਲ ਕਾਲ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਮੁਗਲ ਹਕੂਮਤ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਉੱਪਰ ਸਖ਼ਤੀ ਕੀਤੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਬੀਕਾਨੇਰ ਰਿਆਸਤ ਦੇ ਜੰਗਲਾਂ 'ਚ ਲੁਕਣ ਲਈ ਆ ਗਏ। ਬੁੱਢਾਜੋੜ ਤੋਂ ਭਾਈ ਸੁੱਖਾ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਭਾਈ ਮਹਿਤਾਬ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜਾ ਕੇ ਮੱਸਾ ਰੰਘੜ ਦਾ ਸਿਰ ਵੱਢ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਜੰਡ ਉੱਪਰ ਟੰਗਿਆ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸਿੱਖ ਇੱਥੇ ਬੋਝੀ ਤਾਦਾਦ 'ਚ ਆਏ ਸਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ 1910 ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਭਿਣਕ ਲੱਗੀ ਕਿ ਇੱਥੇ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸਾਨ ਇੱਥੇ ਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਅਤੇ ਬੀਕਾਨੇਰ ਰਿਆਸਤ 'ਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ 8,000 ਦੇ ਆਸ-ਪਾਸ ਹੋ ਗਈ।

4 ਸਤੰਬਰ 1920 ਨੂੰ ਸਤਲੁਜ ਘਾਟੀ ਯੋਜਨਾ ਦੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਵੰਡ ਲਈ ਬਹਾਵਲਪੁਰ ਦੇ ਨਵਾਬ, ਬ੍ਰਿਟਿਸ਼ ਸਰਕਾਰ (ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ) ਅਤੇ ਬੀਕਾਨੇਰ ਰਿਆਸਤ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮਝੌਤਾ ਹੋਇਆ। ਮਿਸਟਰ. ਐੱਫ. ਸੀ. ਗਲਾਸ, ਜੋ ਕਿ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਿੱਚਾਈ ਅਫਸਰ ਸਨ, ਵੱਲੋਂ 1920 ਵਿੱਚ ਬੀਕਾਨੇਰ ਨਹਿਰ ਨਾਲ ਸਿੱਚਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਇਲਾਕਿਆਂ ਦਾ ਸਰਵੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 5 ਦਸੰਬਰ 1925 ਨੂੰ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ 'ਚ ਬੀਕਾਨੇਰ ਨਹਿਰ ਦੇ ਹੈੱਡ ਵਰਕਸ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕੀਤਾ। 26 ਅਕਤੂਬਰ 1927 ਨੂੰ ਬੀਕਾਨੇਰ ਨਹਿਰ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਛੱਡਿਆ ਗਿਆ। ਬੀਕਾਨੇਰ ਨਹਿਰ ਦਾ ਉਦਘਾਟਨ ਕਰਕੇ ਪਾਣੀ ਛੱਡਿਆ ਗਿਆ। ਬੀਕਾਨੇਰ ਨਹਿਰ ਦਾ ਨਾਂ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਗੰਗਾਨਹਿਰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵੱਡੇ ਸ਼ਾਹੂਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਪੈਸਾ ਵਿਆਜ 'ਤੇ ਲੈ ਕੇ ਨਹਿਰ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਜ਼ਮੀਨ ਪੰਜਾਬ ਸਰਕਾਰ ਤੋਂ ਮੁੱਲ ਖ਼ਰੀਦੀ ਅਤੇ ਪੰਜ ਸਾਲ 'ਚ ਨਹਿਰ ਅਤੇ ਰੈਸਟ ਹਾਊਸਾਂ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਪੂਰਾ ਕਰ ਲਿਆ।

ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ ਹੀ ਜਾਣਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਜੰਗਲਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਟ ਕੇ ਆਬਾਦ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ 2800 ਰੁਪਏ ਪ੍ਰਤੀ ਮੁਰੱਬਾ (16 ਏਕੜ) ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਕਿਸ਼ਤਾਂ 'ਚ ਰਕਮ ਦੀ ਵਸੂਲੀ ਤਹਿਤ ਜ਼ਮੀਨ ਅਲਾਟ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਜਿਵੇਂ ਲਾਇਲਪੁਰ 'ਚ ਅੰਗਰੇਜ਼ਾਂ ਨੇ ਨੰਬਰਾਂ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਚੱਕ ਬਣਾਏ ਸਨ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਥੇ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ 40-40 ਫੁੱਟ ਖੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਸੜਕਾਂ ਰੱਖੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਿਸਾਨ ਇੱਥੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਆ ਗਏ। ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨਹਿਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਇੱਥੇ ਆਇਆ, ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਗਿਣਤੀ ਲੱਖਾਂ 'ਚ ਹੋ ਗਈ।

ਹਰਿਆਣਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਾਜਸਥਾਨ 'ਚ ਸਿੱਖ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਨ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਸਿੱਖ ਅੱਠ ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹਨ। ਗੰਗਾਨਗਰ ਅਤੇ ਹਨੂੰਮਾਨਗੜ੍ਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ 'ਚ 6 ਲੱਖ ਤੋਂ ਵੱਧ ਸਿੱਖ ਹਨ। ਬੀਕਾਨੇਰ

ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ 'ਚ 20 ਹਜ਼ਾਰ ਅਤੇ ਜੈਸਲਮੇਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ 'ਚ 10 ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖ ਹਨ। ਬੀਕਾਨੇਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰਾਣੀ ਬਾਜ਼ਾਰ 'ਚ 1924 'ਚ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਚਾਂਦੀ ਦਾ ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜੈਸਲਮੇਰ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ 40 ਘਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ 20 ਲੱਖ ਰੁਪਏ ਖ਼ਰਚ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਵਿਸ਼ਾਲ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਜੈਸਲਮੇਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ 'ਚ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ ਦਸ ਹਜ਼ਾਰ ਕਿਸਾਨ ਹਨ ਜੋ ਕਿ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ ਨਹਿਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਕਣਕ, ਨਰਮਾ, ਕਪਾਹ ਅਤੇ ਝੋਨੇ ਦੀ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਬੀਕਾਨੇਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ 'ਚ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਲਵਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ 'ਚ 80 ਹਜ਼ਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਸਿੱਖ ਆਬਾਦੀ ਹੈ। ਇੱਥੇ ਰਾਏ ਸਿੱਖ, ਲੁਥਾਣੇ, ਭਾਟੜੇ, ਬ੍ਰਾਹਮਣ, ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਅਤੇ ਸਿਕਲੀਗਰ ਸਿੱਖ ਟਿਊਬਵੈੱਲਾਂ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਅਲਵਰ ਸ਼ਹਿਰ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ 'ਚ 250 ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਹਨ। ਅਲਵਰ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਟਰਾਂਸਪੋਰਟਰ, ਨੌਕਰੀਪੇਸ਼ਾ ਅਤੇ ਵਪਾਰ ਕਾਰੋਬਾਰ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਅੱਗੇ ਹਨ।

ਕੋਟਾ ਅਤੇ ਬੂੰਦੀ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ 'ਚ ਵੀ ਹਜ਼ਾਰਾਂ ਦੀ ਤਾਦਾਦ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨ ਨਹਿਰਾਂ ਦੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਚੰਬਲ ਨਦੀ ਦਾ ਪਾਣੀ ਨਹਿਰਾਂ 'ਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਬੂੰਦੀ ਸਟੇਟ ਦੇ ਰਾਜਾ ਨੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜ 'ਚ ਅਫਸਰ ਲਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ 100 ਏਕੜ ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਮੀਨ ਅਲਾਟ ਕੀਤੀ। ਲਾਈਟ ਇਨਫੈਂਟਰੀ 'ਚ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ੌਜ 'ਚ ਭਰਤੀ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ 20 ਤੋਂ 30 ਏਕੜ ਜ਼ਮੀਨ ਪ੍ਰਤੀ ਪਰਿਵਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਇੱਥੇ 6-7 ਪਿੰਡ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੋਕ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਕੁਝ ਦੁਆਬੇ ਦੇ ਹਨ। ਫ਼ੌਜੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹੋਰ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਆ ਕੇ ਜ਼ਮੀਨ ਖ਼ਰੀਦੀ ਹੈ।

ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਦੀ ਸਿੱਖ ਆਬਾਦੀ ਵਾਲੇ ਅਜਮੇਰ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ 135 ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਫ਼ਰੀਦਕੋਟ ਤੋਂ ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ ਸਿੱਖ ਆਏ ਸਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ 'ਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਰੇਲਵੇ 'ਚ ਸਨ। 15 ਜੁਲਾਈ 1894 ਨੂੰ ਅਜਮੇਰ 'ਚ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਜੱਟ, ਖੱਤਰੀ, ਅਰੋੜੇ, ਸਿਕਲੀਗਰ ਅਤੇ ਮਜ਼੍ਹਬੀ ਸਿੱਖ ਇੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਬਾੜਮੇਰ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ 5-7 ਘਰ ਸਿੱਖਾਂ ਦੇ ਹਨ ਅਤੇ 1964 'ਚ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਜੋਧਪੁਰ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਸਿੱਖ ਆਬਾਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇੱਥੇ ਸਿੰਧੀ ਸਿੱਖ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹਨ। ਇੱਥੇ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਅਤੇ ਖਾਲਸਾ ਸਕੂਲ ਦਾ ਨਿਰਮਾਣ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਸੂਬੇ ਦੇ ਸਾਰੇ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ 'ਚ ਹੀ ਕੁਝ ਨਾ ਕੁਝ ਸਿੱਖ ਆਬਾਦੀ

ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਕੂਲ, ਕਾਲਜ ਵੀ ਬਣੇ ਹੋਏ ਹਨ।

ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਬਾਰੇ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਤੇ ਸਿੱਖਾਂ ਨੇ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤੀ ਕਰਨੀ ਸਿਖਾਈ ਹੈ। ਸਥਾਨਕ ਲੋਕ ਪੁੱਛਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ ਕਿ ਸਰਦਾਰ ਜੀ ਕਮਾਦ ਦੇ ਬੂਟੇ ਨੂੰ ਗੁੜ ਕਿੱਥੇ ਲੱਗਦਾ ਹੈ। ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਗੰਗਾਨਗਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੇ ਇੱਕ ਪਿੰਡ 'ਚ ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਦੌਰੇ 'ਤੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੇ ਮੰਗ ਰੱਖੀ ਕਿ ਸਾਹਿਬ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਵਾਰੀ ਛੋਲਿਆਂ ਦੇ ਬੀਜ ਦੀ ਘਾਟ ਆ ਰਹੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ। ਤਹਿਸੀਲਦਾਰ ਦਾ ਜੁਆਬ ਸੀ ਕਿ ਛੋਲਿਆਂ ਨੂੰ ਦੋਫਾੜ ਕਰਕੇ ਬੀਜ ਲਓ ਬੀਜ ਦੁੱਗਣਾ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾ। ਰਸਾਇਣਕ ਖਾਦਾਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੰਗਾਨਗਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹੇ ਦੀ ਪਦਮਪੁਰ ਤਹਿਸੀਲ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸਾਨਾਂ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਸੀ।

ਗੰਗਾਨਗਰ ਦੇ ਬਲਵੰਤ ਸਿੰਘ ਨੇ ਭਾਰਤ 'ਚ ਕਣਕ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਝਾੜ ਪ੍ਰਤੀ ਏਕੜ ਦੇ ਕੇ ਰਿਕਾਰਡ ਕਾਇਮ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਕ੍ਰਿਸ਼ੀ ਪੰਡਤ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਬਾਗਬਾਨੀ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਗੰਗਾਨਗਰ ਦੇ ਲਾਇਲਪੁਰ ਬਾਗ ਦੇ ਮਾਲਕ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨਰੂਲਾ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਉਦਿਆਨ ਪੰਡਤ ਦੀ ਉਪਾਧੀ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਫਰੂਟ ਸ਼ੋਅ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲਿਆਂ 'ਚ ਭਾਰਤ 'ਚ ਹਮੇਸ਼ਾ ਪਹਿਲੇ ਨੰਬਰ 'ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਬਾਗ ਵੇਖਣ ਲਈ ਇੰਦਰਾ ਗਾਂਧੀ, ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਅਤੇ ਰਾਜੀਵ ਗਾਂਧੀ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ 'ਤੇ ਆਏ ਸਨ। ਪੰਡਤ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੇ 1962 'ਚ ਸੂਰਤਗੜ੍ਹ ਵਿਖੇ ਬੰਤਾ ਸਿੰਘ ਚੱਕ 62 ਜੀ. ਬੀ. ਅਤੇ ਇੰਦਰ ਸਿੰਘ ਸੈਣੀ ਚੱਕ 53 ਜੀ. ਬੀ. ਨੂੰ ਉੱਚ ਕੁਆਲਿਟੀ ਦਾ ਗੰਨਾ ਉਤਪਾਦਨ ਕਰਨ ਲਈ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਸੀ।

ਕਈ ਦਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨਾਲੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾਂ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸਨ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਬਰਾਨੀ ਖੇਤੀ ਹੋਇਆ ਕਰਦੀ ਸੀ ਅਤੇ ਕਈ ਥਾਵਾਂ 'ਤੇ ਟਿੰਡਾਂ ਵਾਲੇ ਖੂਹਾਂ ਨਾਲ। ਕੁਝ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਹੀ ਨਹਿਰਾਂ ਸਨ। ਪਰ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਸਹੂਲਤ ਸੀ ਅਤੇ ਝੋਨੇ, ਕਮਾਦ, ਸਰ੍ਹੋਂ, ਕਣਕ, ਮੱਕੀ ਦੀ ਭਰਪੂਰ ਫ਼ਸਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਸੂਬੇ 'ਚ ਅਨਾਜ ਦੀ ਘਾਟ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਕਿਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੀਮਤ ਵੀ ਵੱਧ ਮਿਲਦੀ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਲਾਕਾਰ ਬੀਕਾਨੇਰ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦਾ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਿਆ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਚੋਟੀ ਦੇ ਗਾਇਕ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। 1962 'ਚ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਜਵਾਹਰ ਲਾਲ ਨਹਿਰੂ ਨੂੰ ਸੋਨੇ ਨਾਲ ਤੋਲਿਆ ਸੀ। ਗੰਗਾਨਗਰ ਸ਼ਹਿਰ ਦਾ ਨਕਸ਼ਾ ਬਣਾਉਣ ਲਈ ਮਹਾਰਾਜਾ ਗੰਗਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਵਿਦੇਸ਼ ਤੋਂ ਆਰਕੀਟੈਕਟ

ਬੁਲਾਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਗੰਗਾਨਗਰ ਦੇ ਗੋਲ ਬਾਜ਼ਾਰ ਨੂੰ ਪੈਰਿਸ ਦੇ ਨਕਸ਼ੇ ਮੁਤਾਬਕ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਗੰਗਾਨਗਰ ਦੇ ਚੱਕ 2 ਜੀ (ਛੋਟੀ) ਨਿਵਾਸੀ ਲੈਫਟੀਨੈਂਟ ਕਰਨਲ ਅਵਤਾਰ ਸਿੰਘ ਚੀਮਾ ਪਹਿਲੇ ਭਾਰਤੀ ਸਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ 20 ਮਈ 1965 ਨੂੰ ਐਵਰੈਸਟ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਤਿਰੰਗਾ ਲਹਿਰਾਇਆ ਸੀ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭਾਰਤ ਸਰਕਾਰ ਨੇ ਪਦਮ ਸ਼੍ਰੀ ਅਤੇ ਅਰਜੁਨ ਐਵਾਰਡ ਦੇ ਕੇ ਸਨਮਾਨਿਤ ਕੀਤਾ ਜਦੋਂ ਕਿ 29 ਮਈ 1953 ਨੂੰ ਐਵਰੈਸਟ ਫਤਹਿ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਹਿਲੇਰੀ ਅਤੇ ਤੇਨਜਿੰਗ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਸਨ। ਮਸ਼ਹੂਰ ਗਜ਼ਲ ਗਾਇਕ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਦਾ ਜਨਮ ਗੰਗਾਨਗਰ 'ਚ ਹੋਇਆ ਸੀ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਕਾਲਜ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕੀਤੀ। 1995 'ਚ ਜਗਜੀਤ ਸਿੰਘ ਬਿਨ ਮਿਹਨਤਾਨਾ ਲਏ ਗੰਗਾਨਗਰ 'ਚ ਪ੍ਰਗਰਮ ਦੇਣ ਲਈ ਆਏ ਅਤੇ ਕਈ ਘੰਟੇ ਤੱਕ ਗੰਗਾਨਗਰ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਯਾਦਾਂ ਨੂੰ ਤਾਜ਼ਾ ਕਰਨ ਲਈ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹੇ।

ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਪ੍ਰਫੁੱਲਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਸਥਾਨਕ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸੱਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਅਪਣਾ ਲਿਆ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੇ ਇਲਾਕਿਆਂ 'ਚ ਧੌਤੀਆਂ ਅਤੇ ਘੱਗਰੇ ਗਾਇਬ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਘੁੰਡ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਵੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਿਆ ਹੈ। ਸਥਾਨਕ ਲੋਕ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਵਾਂਗ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਦੇ ਹਨ। ਸੂਬੇ 'ਚ ਪੰਜਾਬੀ ਤੀਸਰੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਲਾਗੂ ਹੈ। ਉਰਦੂ, ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਗੰਗਾਨਗਰ ਅਤੇ ਹਨੂੰਮਾਨਗੜ੍ਹ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ 'ਚ ਸਰਵੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਕਿ 80 ਫੀਸਦੀ ਗ਼ੈਰ-ਪੰਜਾਬੀ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਤਰਜੀਹ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਰਦੂ ਅਤੇ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਪੜ੍ਹਨੀ ਸੌਖੀ ਲੱਗਦੀ ਹੈ। ਸਥਾਨਕ ਲੋਕ ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਵਿਆਹ ਵਰਗੇ ਸਮਾਗਮਾਂ ਮੌਕੇ ਪੰਜਾਬੀ ਗਾਣਿਆਂ 'ਤੇ ਡਾਂਸ ਕਰਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਮਾਝੇ, ਦੁਆਬੇ ਅਤੇ ਮਾਲਵੇ ਤੋਂ ਕਿਸਾਨ ਆ ਕੇ ਵੱਸੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇੱਕ ਰਲਵੀਂ ਜਿਹੀ ਬੋਲੀ ਬਣ ਗਈ ਹੈ। ਨਹਿਰੀ ਇਲਾਕਿਆਂ ਵਿੱਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਜੱਟ ਹਨ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੰਬੋਜ, ਰਾਮਗੜ੍ਹੀਏ, ਰਾਏ ਸਿੱਖ ਹਨ। ਇਤਿਹਾਸ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੁਹਰਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਮਾਲਵੇ ਦੇ ਲੋਕ ਭੁੱਖਮਰੀ ਕਾਰਨ ਜੈਸਲਮੇਰ ਬੀਕਾਨੇਰ ਜ਼ਿਲ੍ਹਿਆਂ ਤੋਂ ਜਾ ਕੇ ਪੰਜਾਬ ਵਸੇ ਹਨ। ਨਹਿਰੀ ਪਾਣੀ ਆਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਫਿਰ ਰਾਜਸਥਾਨ 'ਚ ਵਾਪਸ ਆ ਗਏ। ਰਾਜਸਥਾਨ ਸਰਕਾਰ ਨੇ 1985 'ਚ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਉੱਪਰ ਰਾਜਸਥਾਨ ਦੇ ਨਹਿਰੀ ਖੇਤਰਾਂ 'ਚ ਜ਼ਮੀਨ ਖ਼ਰੀਦਣ 'ਤੇ ਪਾਬੰਦੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਇਹ ਪਾਬੰਦੀ ਨਾ ਹੁੰਦੀ, ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬ ਬਣ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਿਸਾਨਾਂ ਦੇ ਆਉਣ ਕਾਰਨ ਸਿਆਸੀ ਤਾਕਤ 'ਚ ਵੀ ਵਾਧਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਸੀ।

ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਹੈ ਕਿ ਤਾਤੀਰਕਾਂ ਪਾਸੋਂ ਕੋਈ ਸਲਾਹ ਨਾ ਲਵੇ, ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਇਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਹਿਣਗੇ ਕਿ, ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਮੁਫ਼ਤ ਕਰਾਂਗੇ, ਜਾਂ ਬਿਲਕੁਲ ਬੋਝੇ ਜਿਹੇ ਪੈਸੇ ਮੰਗਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਬੰਦਾ ਇਕ ਵਾਰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਮਜ਼ੋਰੀਆਂ ਦੱਸ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਫੇਰ ਵੱਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਰਕਮਾਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਤੇ ਡਰਾਵੇ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕਹਿਣਗੇ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਵਿਗੜ ਜਾਣਾ ਹੈ।